

RAZLIKE U PROCJENJIVANJU SOCIOEMOCIONALNOG STATUSA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI OD STRANE RODITELJA I ODGAJATELJA KAO PRILOG PROBLEMU PREVECIJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI¹

Anny Brusić
Odsjek za socijalnu pedagogiju
Fakultet za defektologiju, Zagreb

Izvorni znanstveni članak
UDK: 376.5
Zaprimljeno: 16. 11. 1994.

Sažetak

Na uzorku od 343 djece, u dobi od 3 do 4 godine, a koji su polaznici osam predškolskih ustanova u Zagrebu i jedne u Rijeci, procjenjivan je njihov socioemocionalni status od strane roditelja (341) i odgajatelja (74). Faktorskom analizom dobivena su po tri faktora kod obje grupe procjenjivača i to kod odgajateljske procjene: faktor nedruštenosti djeteta, faktor agresivnosti djeteta i faktor otežanog prilagođavanja djeteta vrtičkoj situaciji, a kod roditeljske procjene: faktor agresivnosti djeteta, faktor stabilnog socioemocionalnog razvoja djeteta i faktor socijaliziranosti djeteta.

Dobiveni rezultati potvrđuju tezu da se roditelji i odgajatelji značajno razlikuju kod uočavanja poremećaja u socioemocionalnom razvoju predškolske djece što može biti smjernica kod organiziranja preventivnih aktivnosti naročito u smjeru učenja prepoznavanja oblika odstupanja u socioemocionalnom razvoju djeteta.

Ključne riječi: socioemocionalni status djece predškolske dobi, roditelji, odgajatelji

1. UVOD

Novija istraživanja poremećaja u ponašanju djece i omladine ukazuju za sve većom potrebom "interveniranja" u sve nižoj kronološkoj dobi. Pod intervencijom se podrazumijevaju preventivne aktivnosti, a nižom kronološkom dobi smatramo onu od 3 do 6 godina koja se uobičajava zvati predškolskom dobi.

Zašto postoji ta potreba da se već tako rano "dira" u dijete, njegov razvoj, socijalni milje, porodične prilike?

To je stoga što već u toj dobi postoje odstupanja od uobičajenih modela ponašanja koja će se, vrlo je vjerojatno, u starijoj dobi manifestirati kao poremećaji u ponašanju, a oni će zahtijevati angažman šire zajednice (obitelji i škole), te, u još gorem slučaju, cijelog društva.

Više nije iznenađujuće kada se u stupcima crne kronike nađu maloljetni počinitelji krivičnih djela, no, u novije vrijeme kao akteri se javljaju i djeca rane školske dobi što izaziva zgražanje javnosti; no, ono nije djelotvorno. To je alarm za uzbunu i najkonkretnija potvrda o potrebi što ranijeg djelovanja.

Često se kod argumentiranja potrebe

provođenja nekog istraživanja navode rezultati nekih stranih istraživanja, što i nije neobično, jer u našim podnebljima takvih je radova znatno manje, no u ovom radu oslonit ćemo se na jedno "naše" istraživanje koje će potvrditi potrebu i važnost preveniranja poremećaja već u predškolskoj dobi.

To je istraživanje provedeno u Zagrebu 1988. godine na populaciji djece u predškolskim ustanovama kojim se utvrdilo da su već u tom razdoblju prisutna određena odstupanja u razvoju i ponašanju, te ih je moguće evidentirati, a u skladu s time i prevenirati. Tako je utvrđeno da više od 20% ispitanе djece pokazuje smetnje na planu ponašanja; to su poteškoće na području pažnje, nemir i povučенost, pa iako se to uglavnom odnosi na samo jedan simptom poremećaja u ponašanju koji će vjerojatno tokom razvoja i nestati, upućuje na velik postotak djece koja se ubrajaju u rizičnu grupu djece. Broj djece koja ispoljavaju šest i više poremećaja u ponašanju je 7%, a to još više upozorava na potrebu preveniranja već u toj dobi (Mavrin-Cavor, Urli, 1988).

Zbog takvih i sličnih rezultata nije iznenađujuće što nas interesira razvoj djece te dobi, principi i zakonitosti, te svi utjecaji koji mogu taj tok razvoja usmjeriti ka aberantnom.

Ovaj rad dio je znanstvenog projekta

¹ Ovaj je rad dio znanstvene tematske jedinice "Evaluacija integralne metode u radu s djecom predškolske dobi i njihovim roditeljima" koja se u okviru znanstvenog projekta "Evaluacija modela tretmana osoba s poremećajima u ponašanju" realizira na Fakultetu za defektologiju.

koji je usmjeren na jačanje socioemocionalnog razvoja djece predškolske dobi, uz istovremeno snaženje kompetentnosti roditelja za odgojnu funkciju, a tako i kompetentnosti odgajatelja kroz primjenu izgrađene i razvijene strategije interveniranja koja je nazvana INTEGRALNOM METODOM, koja se u svom teorijskom i praktičnom smislu temelji na učenjima W.Glassera i T.Gordona kao i niza drugih humanistički orijentiranih autora (Bašić, Žižak, 1992).

Što je to socioemocionalni status i zašto nas on zanima?

Period ranog djetinjstva (od rođenja do 3. godine života) zauzima sasvim posebno mjesto u razvoju i životu svakog pojedinca. To je prvi period u fizičkom i psihičkom razvoju u kojem dolazi do izražaja utjecaj faktora koji određuju cjelokupni razvoj: nasljeđe, s jedne strane, a s druge, faktori okoline. Nasljeđena struktura predstavlja predispoziciju za razvoj različitih sposobnosti i osobina. To je period vrlo burnog biološkog razvoja u kojem dolazi do osnovnih razvojnih dostignuća specifičnih za ljudsku vrstu kao što su uspravan hod, osnovna ljudska osjećanja, sposobnost govora, socijalne sposobnosti za interakciju s drugim ljudima, ljudska inteligencija. Kako će se razvijati i oblikovati individualne osobine i obilježja svakog djeteta u velikoj mjeri ovisi o uvjetima odgoja u tom najranijem periodu. O važnosti tog prvog perioda u razvoju djeteta svjedoče brojne rasprave i međusobno suprotstavljena gledišta nekih pravaca i učenja koji vrlo predano i s jakim argumentima brane svoje stajalište.

Značenje predškolskog razdoblja za psihički razvoj djeteta je veliko, a neki istraživači smatraju ga presudnim. Predškolsko razdoblje u razvoju djeteta popraćeno je vrlo intenzivnim razvojem i formiranjem djeteta. U te 3-4 godine dijete ovladava raznim aktivnostima, usvaja velik broj informacija, njegov govor se približava govoru odraslih, počinje logički misliti, razvijaju se emocije i sposobnost njihova izražavanja te kontroliranja. Tjelesni rast i razvoj djeteta u to vrijeme vrlo je intenzivan.

Fizički, psihomotorni, kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj vidovi su jedinstvenog procesa razvoja organizma, ali ćemo svoju pažnju usmjeriti na posljednja dva u tom nizu.

1.1. O emocionalnom i socijalnom razvoju te poremećajima u tom razvoju

Emocionalni razvoj jedan je od najvažnijih procesa u razvoju ličnosti. On je posljedica međusobnog djelovanja bioloških

osobina pojedinca, njegova socijalnog učenja, koje se najprije odvija u porodici, a zatim u širim socijalnim grupama, te same aktivnosti pojedinca.

Emocionalni razvoj ima svoju biološku podlogu; to je stanje opće uzbudljivosti s kojom se dijete rađa, a izazivaju ga vanjski podražaji. Iz tog stanja se oko 3. mjeseca počinju razvijati osnovne emocije; ugone i neugode, a oko 6. mjeseca i složeniji emocionalni doživljaji (Andrilović-Čudina, 1984).

Bowlby (1968, prema Hrnjica, 1982) u svojoj teoriji afektivnog vezanja kaže da je to prva emocija i prema kojoj je to primarna potreba, a ne emocija razvijena socijalnim učenjem. Prema ovoj teoriji čovjeku je u nasljeđe dano ne samo niz fizioloških potreba nego i potreba za ljubavlju. Nezadovoljenje ove potrebe u ranim razvojnim fazama ima teške, a ponekad nenadoknadle posljedicе za razvoj čovjeka.

Istraživanja o afektivnoj vezanosti govore o važnosti prvih socijalnih interakcija između majke i djeteta za pravilan emocionalan razvoj djeteta, te ako izostane topla i sigurna emocionalna atmosfera u tom periodu biološke ovisnosti djeteta, smatra se da će to dijete imati problema u doživljavanju i izražavanju emocija prema okolini i svojoj djeci (Andrilović-Čudina, 1984).

Nakon te prve emocije u djetetovom životu, daljnji emocionalni razvoj odvija se kroz socijalno učenje i to na tri načina:

- dijete iz okoline uči koje su situacije emocionalno obojene
- socijalna okolina daje modele, uzore za imitaciju načina emocionalnog izražavanja,
- socijalno učenje dovodi do kontrole emocija;

dok su prva dva vida razvoja emocija učena imitacijom i identifikacijom, treći je oblik namjerno učenje i to najčešće kaznom i nagradom.

Emocije se, dakle, kao subjektivni doživljaji ne uče, već se uči kako te doživljaje izraziti i u kojim situacijama (Furlan, 1988; prema Koller-Trbović, 1994).

Emocionalni razvoj predškolskog djeteta diktiran je njegovim potrebama. Te potrebe (prema Furlan, 1983) su potreba za osjećajem sigurnosti, doživljavanjem izraza ljubavi, dobivanjem priznanja i stjecanjem iskustva.

Takve potrebe ono zadovoljava u interakciji s drugima, a naročito u obitelji.

Predškolsko doba je upravo vrijeme kada se pojavljuju i formiraju osnovne crte ličnosti. Tada počinju djelovati dva mehanizma na formiranje ličnosti: mehanizam identifikacije i mehanizam imitacije. Roditelji su uzor u većine

djece. Zato je od najvećeg značenja za dijete, većina se autora slaže (Andrilović-Čudina, 1984, Furlan, 1988) sredina u kojoj ono živi, emocionalna atmosfera koja ga okružuje, osjećaj sigurnosti koji proizlazi iz brige za dijete.

U predškolsko doba dječje emocije se razlikuju, naročito po svom ispoljavanju, od emocija odraslih (Troj, 1975, prema Koller-Trbović, 1993). Dječje emocije su spontane, jednostavne i odmah nalaze odgovarajući izraz; česte su i kratkotrajne, snažne i nestabilne; dijete se ne zna suzdržavati i ispoljava svoje emocije, što omogućava laku identifikaciju emocija.

Prema Andrilović-Čudina (1984), u emocionalnom razvoju, u razdoblju predškolske dobi, sve je veća kontrola emocionalnog izražavanja (posebno se to odnosi na ispoljavanje srdžbe), a istovremeno dolazi do povezivanja emocija sa širim rasponom događaja koji uključuju socijalne odnose (ponos, povrijeđenost, pravednost), ili maštovite i stvarne izvore opasnosti (strah).

Socijalni razvoj dio je individualnog razvoja koji nastaje iz socijalnih odnosa i istovremeno doprinosi daljnjem razvoju. Socijalni razvoj znači učenje osnovnih oblika ponašanja za uspostavljanje, održavanje i prekidanje odnosa s drugima (Andrilović-Čudina, 1984).

U uskoj vezi sa socijalnim razvojem je i socijalizacija. Upravo zato što je djelovanje socijalne sredine na razvoj ličnosti tako snažno i sveobuhvatno, umjesto o socijalnom razvoju, sve se više govori o socijalizaciji ličnosti.

Prema Petzu (1992) socijalizacija je proces u kojem dijete ili odrasli uči običaje, navike, vrijednosti, jezik i ostale procese i situacije okoline u kojoj živi kako bi se što bolje integrirao u tu okolinu.

Socijalizacija (Zvonarević, prema Hrnjica, 1981) je proces u toku kojeg inividuum - interakcijom sa svojom socijalnom sredinom usvaja znanja, vještine, stavove, vrijednosti i druge spoznaje koje su mu potrebne za uspješno funkcioniranje u sredini u kojoj živi.

Individualni razvoj ujedno je i prvi faktor socijalizacije tj. socijalizacija ovisi o aktivnosti jedinice koja je u početku "rasplinuta", a zatim sve više usmjerena ka uspostavljanju kontakata s drugima i izgradnji socijalnih odnosa. To znači da kako jedinka (a tako i mala beba) postiže veći stupanj razvoja, to povlači za sobom i njenu socijalnu adaptaciju, odnosno socijalizaciju jedinice izgrađuje se tokom razvoja. Takvo shvaćanje u suprotnosti je sa shvaćanjem francuske sociološke škole i njenim osnivačem Durkheimom (prema Nielsen, 1982) koji smatra da je

"individualno biće" primarno, a socijalno biće sekundarno i rezultat vanjskih utjecaja socijalne sredine.

Tako dolazimo i do drugog faktora socijalizacije, a to su vanjski faktori: zahtjevi koje postavlja sama situacija, ograničenja koja nameće sam zadatak koji treba izvršiti, pritisak drugih (Nielsen, 1982).

Obitelj je jedan od bitnih i osnovnih faktora socijalizacije. Povoljna obiteljska atmosfera predstavlja bazu za uspješnu socijalizaciju, a pod time podrazumijevamo stavove, vrijednosti, ponašanje, osobine ličnosti, odnosno sve one komponente koje od pojedinca stvaraju društveno biće sposobno za funkcioniranje u društvenoj sredini.

Socijalizacija kao proces ostvaruje se učenjem. Zvonarević (prema Hrnjica, 1981) razlikuje namjerno od nenamjernog učenja. Namjerno učenje je proces formalnog obrazovanja i samoobrazovanja, a usvajanje govora, osim što je jedan od najvažnijih efekata socijalizacije, ujedno je i primjer nenamjernog učenja. Učenjem se stječu vještine, navike i znanja i taj proces je svjestan, za razliku od stavova, vrijednosti i crta ličnosti koje se također stječu učenjem, ali nesvjesno. Učenje može biti putem instrumentalnog uvjetovanja ili direktivnog podučavanja za koje je karakteristično da se relativno jasno djetetu pokazuje što treba naučiti pomoću nagrade i kazne. Ono (učenje) može biti i putem imitacije; tako se uglavnom stječu crte ličnosti, jer dijete aktivno imitira stavove i ponašanja roditelja.

Takvo učenje, učenje po modelu, odvija se znatno brže nego instrumentalnim uvjetovanjem i usvajaju se cijeli obrasci ponašanja, a nerijetko može uništiti efekte direktivnog učenja, a primjer čega može biti roditelj koji fizički kažnjava dijete koje se potuklo u igri s namjerom da ga nauči da se ne tuče; to dijete na roditeljskom primjeru uči se agresiji (Bandura, 1982). To je bitno stoga što je agresivnost kao osobina ličnosti vrlo stabilna, stabilnija nego ijedna druga konativna osobina ličnosti, koja se gotovo može uspoređivati po tome s inteligencijom te da se formira u ranim fazama života, negdje oko četvrte godine života (MacColy, prema Žužul, 1990), a istraživanja pokazuju da se na temelju poznavanja agresivnosti u dječjoj dobi može dosta točno prognozirati agresivnost u odrasloj dobi, pa se istraživanjem Lefkowitza i suradnika (prema Žužul, 1990) utvrdilo da tako može prognozirati i sklonost činjenju kriminalnih djela i antisocijalnom ponašanju.

Nielsen (1982) govori o periodizaciji u razvoju socijalnih odnosa:

1. asocijalni period (od 0 do 3-4)
2. egocentrični ili presocijalni (od 3-4-

do 7-8 godina)

3. period istraživanja socijalnih problema(od 7-8 do 13-14 godina)

4. period svjesne organizacije socijalnih odnosa (započinje u periodu adolescencije).

Naravno, postoje odstupanja zbog individualnih razlika i osobina svake jedinice i stoga uzrasne granice pojedinih perioda nisu stroge.

Za asocijalni period karakteristično je potpuno odsustvo razlikovanja pojedinih komponenti društva. Novorođeno dijete treba najprije upoznati svoje vlastito tijelo i svoje osnovne moći i to se nastavlja tokom prvih godina života. Tek od druge godine, uzrastom prkosa, inata, negativizma i izgradnjom svijesti o svojoj ličnosti, dijete uspijeva izdvojiti jednu od komponenata društva, a to je vlastito ja. Od tog trenutka može se govoriti o egocentričnom stavu. U egocentričnoj ili presocijalnoj fazi socijalnog razvoja dolazi do istraživanja vlastite ličnosti i okoline. Kontakti koji se ostvaruju su više slučajni, a ako i dođe do uspostavljanja harmoničnih odnosa i oni su slučajni i površni pa je svaki kontakt u ovom uzrastu zapravo pseudo-kontakt. Ova faza nosi pečat egocentrizma. Oko 7-8 godine započinje faza istraživanja faktora socijalizacije, a već na uzrastu od 6 do 7 godina djeca pokazuju gotovo potpunu socijalnost. To je razdoblje u kojem se javlja želja za komunikacijom s drugima, dolazi do uzajamne adaptacije tj. socijabilnosti. Socijalnost, kao spontana želja za druženjem s drugima, i socijabilnost, kao sposobnost prilagođavanja jednih drugima, razvijaju se paralelno, ali socijabilnost kasni za socijalnošću.

Prema toj definiciji djeca predškolske dobi nalaze se u periodu egocentrizma ili presocijalnom periodu. U tom razdoblju sve se više istražuje svoja ličnost ali i okolina. Za dijete u toj fazi veću važnost imaju stvari, nego ljudi. Kontakti koji se uspostavljaju s drugom djecom su slučajni. Egocentričnost je osnovna karakteristika ovog perioda, ali u ovom razdoblju se istovremeno prelazi s usamljene aktivnosti na antagonistički stav prema drugom i vodi k većem ili manjem zbližavanju. Ova faza priprema dijete za sve veću socijalizaciju. Postepeno djeca postaju svjesna svijeta koji ih okružuje, pa tako i djece. Dijete uči živjeti u društvu, dijeliti s drugim svoje igračke, surađivati, uči se prilagođavanju grupi.

Prema Andrilović i Čudina (1984) za razvoj društvenosti u predškolskoj dobi značajno je da se dijete sve manje obraća i sve manje ovisi o odraslim osobama, a traži sve više kontakata s vršnjacima. Utjecaj vršnjaka postaje sve veći.

Razvoj socijalnih odnosa očituje se kao

sve veća nezavisnost - fizička i emocionalna - od socijalne sredine, s jedne strane, i sve veća sposobnost uspostavljanja čvrstih i stabilnih odnosa s pojedincima i grupama s druge strane. Glavni razvojni zadaci u socijalnom razvoju u tom periodu su (Andrilović-Čudina, 1984):

- preuzimanje sve veće brige o samom sebi
- preuzimanje uloge vlastitog spola
- povećanje sposobnosti da se usmjere cilju.

U najužoj vezi s pojmom društvenosti je socijalna inteligencija, koja je preduvjet za uspješan razvoj društvenosti. To je sposobnost socijalnog snalaženja, a ono se definira kao sposobnost pojedinca da ispravno percipira i razumije svoju socijalnu okolinu te da adekvatno na nju reagira.

Nakon ovih osnovnih spoznaja o socijalnom i emocionalnom razvoju pokušati ćemo definirati socioemocionalni status i u skladu s time, poremećaje u razvoju, pa i u socioemocionalnom. Krenemo li od definicije poremećaja kako ih vide Andrilović i Čudina (1984), a koji predstavljaju veća i učestalija odstupanja od normi uobičajenog intelektualnog, emocionalnog i socijalnog ponašanja, onda socioemocionalni status možemo definirati kao stupanj socijalne i emocionalne zrelosti. Prema Petzu (1992), ta se zrelost očituje kroz određeni stupanj takvih oblika socijalnog ponašanja i tipičnih načina emocionalnog reagiranja koji su poželjni, prikladni i svojstveni osobi određene dobi.

Svakako treba spomenuti kako je klasifikacija poremećaja u ponašanju vrlo konfuzna i nedosljedna; kriteriji za određivanje mogu biti raznovrsni; od kliničkih, etioloških, prognoznerskih, kulturno-društvenih normi, pravnih normi i dr.; teško je definirati i odrediti kriterije po kojima se procjenjuje što je normalno, a što patološko ponašanje, što je prilagođeno, a što neprilagođeno jer granica između područja nije jasno određena; terminologija u ovom je području također vrlo raznovrsna, pa i nije neobično da gotovo svaki autor koji se bavi problemom klasifikacije poremećaja u ponašanju dajući "svoju" klasifikaciju iznosi sumnju da će upravo ta klasifikacija zadovoljiti potrebe svih znalaca ove tematike.

U ovom radu biti će iznesena klasifikacija uz pomoć koje je procjenjivan socioemocionalni status u ovom radu kao i cijelom projektu, a u skladu s prethodno rečenim, vjerojatno niti ona neće u potpunosti udovoljiti svim zahtjevima koji se pred klasifikaciju postavljaju.

Kako su glavna područja razvoja predškolske djece ona koja se odnose na

ishranu, spavanje, kontrolu sfinktera, samokontrolu emocionalnih reakcija, te uspostavljanje ravnoteže između zavisnosti i nezavisnosti (Bašić i sur., prema Koller-Trbović, 1994) to su ujedno i područja na kojima se mogu pojaviti smetnje i poremećaji u ponašanju u toj dobi.

Zato se poremećaji u socioemocionalnom razvoju u predškolskom razdoblju mogu i ovako grupirati (prema Koller-Trbović, 1993):

1. Poremećaji u socijalnom razvoju
 - agresivnost
 - nametljivost
 - prkos
 - laž
 - lijenost
 - povučenost
2. Poremećaji u emocionalnom razvoju
 - strah
 - plašljivost
 - plačljivost
 - ljubomora
 - depresija
 - ljutnja
3. Poremećaji u emocionalnom razvoju praćeni neurotskim poremećajima
 - poremećaji eliminacije
 - poremećaji prehrane
 - poremećaji govora
 - poremećaji motorike, stereotipne radnje i neobična ponašanja

1.2. O roditeljima i odgajateljima

Biti roditelj je iskustvo zajedničko većini ljudi. To je životna uloga koja traje cijelog života i ne može se prekinuti. Roditeljstvo u svojoj kompleksnosti nije bilo predmet proučavanja niti jedne od naučnih disciplina. Ono je jedan od centralnih događaja u periodu zrelosti.

Svoju funkciju obitelj ostvaruje kroz nekoliko zadataka:

- zadovoljavanje fizičkih i emocionalnih potreba djeteta; nosilac te funkcije, osobito kod malog djeteta, je majka, a izvršenje te funkcije ovisi o ličnosti majke i okolini, pa je emocionalna veza među roditeljima bitna za izvršenje ove funkcije,

- funkcija strukturiranja kroz roditeljsku dinamiku; svaka obitelj ima razrađene organizacijske principe i određenu ulogu među članovima obitelji. Za zdrav razvitak djeteta važna je podjela obitelji na dvije generacije i dva spola; takva podjela smanjuje područje konflikata i omogućuje djetetu slobodan prostor za razvoj. Da bi se održala granica među

generacijama mora postojati suradnja među roditeljima, a da bi se dijete zdravo psihički razvijalo potrebna su dva roditelja oba spola - jedan kao prvi objekt ljubavi, a drugi kao identifikacijski model. Ako nema suradnje među roditeljima, nema i potrebne granice pa je dijete uključeno u dinamiku među roditeljima, što apsorbera njegovu energiju i ometa psihički razvoj. Održavanje jasnih granica i uloga roditelja i djece smanjuje konflikte i svakome pojedincu određuje mjesto u zajednici. To je važno u fazi osamostaljivanja djeteta, ali i odjeljivanja majke od djeteta kako bi dijete našlo vlastiti identitet. Dijete koje je korišteno za emocionalne potrebe roditelja otežano se osamostaljuje.

Uz spolom vezane uloge roditelja, vezana je funkcija uspostavljanja seksualnog identiteta. Mnogi poremećaji razvoja ličnosti pripisuju se smetnjama seksualne identifikacije,

- obitelj, osim što upoznaje dijete s ulogama pojedinih članova obitelji, upoznaje ga i s organizacijom društva; roditelji prenose moralna i etička načela svoje sredine, putem kojih dijete uči što je dozvoljeno, a što zabranjeno. Ta se funkcija ostvaruje samim postojanjem obitelji, njenim stavovima i životom.

To su glavni aspekti funkcije roditelja prema mišljenju većine stručnjaka, a koji svoje korijene nalaze u psihoanalitičkoj teoriji i praksi (Đ. Gajer-Piacun, 1987).

Biti dobar roditelj u suvremenom društvu je imperativ. Visoko postavljeni zahtjevi izazivaju nesigurnost kod tih istih roditelja u pogledu toga koji su najbolji odgojni postupci i najbolje reakcije na djetetovo ponašanje. Javlja se strah da ne odgovaraju opravdanim očekivanjima.

Roditeljstvo čini serija interakcija roditelja i djeteta. Riječ je o složenom uzajamnom prilagođavanju koje se neprekidno razvija između djece i roditelja. Razvoj djeteta zahtjeva prilagođavanje u roditeljskim stavovima i ponašanju u svakoj fazi razvoja djeteta. To neminovno izaziva promjene i u ponašanju roditelja. Svaki prelazak iz jedne faze razvoja djeteta u drugu predstavlja izazov i za dijete i za roditelja. Dijete se razvojem mijenja, nije isto, pa niti roditelji ne mogu ostati isti. O roditeljstvu se govori kao o razvojnom procesu (Rapoport i sur., prema Kapor-Stanulović, 1977).

To se očituje u tome da:

- svaki roditeljski stadij ima specifičan cilj, zadatke i izazove (zadaci roditelja malog djeteta i adolescenta nisu isti),

- i roditelj, kao i dijete, mijenja se u procesu roditeljstva,

- svaki razvojni stadij u roditeljstvu razlikuje se od ostalih i po tome kako je sam roditelj u svom djetinjstvu doživio tu fazu,

- roditelj treba biti otvoren za promjene i sposoban da reagira na prelazni karakter svake faze,

- svako dijete ima svoje razvojne karakteristike, svoje probleme i svoj odnos s roditeljima, a isto tako i njegov razvoj.

Emocionalna zadovoljstva koja proizlaze iz roditeljstva svima su dobro poznata. Dugogodišnjom brigom o djetetu osoba izgrađuje specifičan dio svog identiteta - istovremeno se u tom procesu mijenja i formira kao roditelj. Izraz "biti roditelj" obično izaziva prijatne asocijacije o sreći, zadovoljstvu, obostranoj ljubavi, požrtvornosti, zadovoljavanju ljudskih potreba da se daje, pruži ljubav i da se ona prima.

Roditelji koji se osjećaju kompetentnima češće doživljavaju iskustvo uspjeha, osjećaj zadovoljstva i pozitivnih emocija pa se može pretpostaviti da će i dječji razvoj u takvom okruženju biti zdrav jer globalno zadovoljstvo određuje opći kvalitet života (Bezinović, 1988; prema Bašić, 1993).

Adekvatno tome, osjećanje bespomoćnosti, nesigurnosti u vlastita znanja i vještine, nesnalaženja i nedoraslosti problemu vežu se uz termin nekompetentnosti za roditeljsku ulogu. Roditelji koji se osjećaju nekompetentnima, osjećaj nezadovoljstva, negativne emocije vjerojatno su faktori koji stvaraju takvo okruženje u kojem dječji razvoj ne može biti zdrav i pozitivan.

Pojam riječi odgajatelj odnosi se u našem, kao i drugim jezicima, na široki krug osoba koje se bave odgojem; od roditelja kao prirodnih odgajatelja, odgajatelja u predškolskim ustanovama i drugim općim odgojnim ustanovama, preko svih nastavnika u školama pa do "specijaliziranih" odgajatelja djece i omladine, tj. osoba s poremećajima u ponašanju (Dobrenić i Kovačević, 1978).

U ovom radu, govoreći o odgajatelju, mislimo na onog u predškolskim ustanovama.

Zbog društveno uvjetovanih promjena, porodica je postala nuklearna ili sve više ide ka tome, tj. čine je roditelji i djeca, a porodica živi daleko od rođaka. Sve je više nepotpunih porodica (samohrane majke), a sve je veća zaposlenost žena, najprije iz materijalnih, a onda i iz drugih razloga (profesionalna ambicija žena, potreba za ženskom radnom snagom). O promjenama koje zahvaćaju suvremenu porodicu bilo je više rečeno u prethodnom poglavlju. Takvim porodicama potrebno je čuvanje djece dok su roditelji na radnom mjestu. Tako dolazimo i do prve funkcije vrtića - čuvanje. Ali uz tu funkciju,

bitna, ako ne i bitnija, je i odgojna funkcija, a dijete tu može dobiti dosta toga što nema u porodičnoj sredini: kontakt i komunikaciju s vršnjacima, grupne aktivnosti.

To prenošenje brige za odgoj djece na društvene institucije ne znači isključivanje obitelji iz odgojnog utjecaja, nego zajedničko djelovanje obitelji i društva, pa je zato suradnja ta dva činioca vrlo bitna za uspješnost odgojnog procesa.

U realizaciji zadataka vrtića vrlo važno mjesto zauzima odgajatelj, stručna osoba koja je u neposrednom kontaktu s djecom. Da je odgajatelj najutjecajniji odgojni faktor u predškolskoj ustanovi svjedoči ispitivanje Weikarta, provedeno 1975. godine (Špoljar, 1988) kojim je utvrđivao djelotvornost primjene 4 modela predškolskih programa (program za unapređivanje govornih sposobnosti, program baziran na Piaget-ovim koncepcijama, tradicionalan program i "otvoreni" program) i došao do zaključka da ako razlike u efektima pojedinih programa postoje, ne zavise o strukturi samog programa, nego o odgajatelju, tj. o kvaliteti i intenzitetu odnosa djeteta - odgajatelj.

Suvremeni zahtjevi koji se postavljaju pred odgajatelja često su mnogobrojni; nije svaka ličnost pogodna za to zvanje, a današnji sistem obrazovanja to i potvrđuje jer regrutiranje tih kadrova započinje odmah nakon osnovnoškolskog obrazovanja i traje do završne druge godine studija i u tom periodu omogućuje se da se kod svakog pojedinca, teoretskom nastavom i adekvatnom praksom, razvijaju određene sklonosti i sposobnosti.

Tako je 1984. godine provedeno ispitivanje na području Hrvatske (Zagreb, Osijek, Rijeka, Pula i Varaždin) u koje je bilo uključeno 283 predškolske djece starije odgojne grupe, a pokušalo se otkriti zašto su neki odgajatelji omiljeni, a drugi nisu, te zašto neka djeca vole, a druga ne vole boraviti u vrtiću (Peteh, 1991). Ustanovljeno je da djeca, kad se radi o odgajatelju, najviše obraćaju pažnju na:

- osobine odgajatelja i njegov osobni izgled; djeca osjećaju koji odgajatelj voli djecu, ima razumijevanja, aktivan je ali i fizički privlačno izgleda,

- odnos odgajatelja prema djeci; komunikacija između djeteta i odgajatelja treba biti slobodna, ljudska, majčinska, a ne naredbodavna i autoritativno hladna, to je demokratski odnos koji poštuje dječju inicijativu i autonomiju, ali uz postavljanje jasnih granica,

- odnos odgajatelja prema igri; što je igre više, što je odgajatelj maštovitiji i aktivniji, to ga djeca bolje prihvaćaju i više vole,

- odnos odgajatelja prema spavanju; kod

neke djece pitanje poslijepodnevnog spavanja je pravi problem, ali rješavanje tog problema treba biti tako da ne izaziva negativne posljedice,

- odnos odgajatelja prema jelu; stvaranje pozitivnog odnosa odgajatelja prema djetetu stvara se i na taj način jer djeca dolaze iz različitih sredina, različitih navika i vrsta prehrane.

Povoljna emocionalna klima, kako se često navodi u literaturi, u odgojnoj grupi predstavlja bazu pozitivne emocionalne veze odgajatelj - dijete. To je odgojno - obrazovna situacija koju karakteriziraju suradnički odnosi između odgajatelja i djece, odnosi uzajamnog uvažavanja i povjerenja. Uspostavljanje socijalno-emocionalne veze između odgajatelja i djeteta je odlučujuće za daljnji normalan razvoj djeteta u grupi. Bez tog bitnog uvjeta, sav ostali rad bit će bez efekta i ostavit će znatne negativne posljedice na njegov psihički razvoj (Miljak, prema Babić, 1986).

2. CILJ I HIPOTEZA RADA

Ovaj znanstveni projekt, a u okviru kojeg se provodi ovaj rad, usmjeren je na primjenu onih metoda rada i aktivnosti u radu s predškolskom djecom, njihovim roditeljima, odgajateljima u vrtiću, koje će doprinijeti preveniranju smetnji i poremećaja u ponašanju na način da je usmjeren prema jačanju socioemocionalnog razvoja djece, uz istovremeno podizanje kompetentnosti roditelja i odgajatelja za odgojnu funkciju.

Takvih radova zasad u našim uvjetima nema, pa je to eksperimentalni rad na tom području.

U okviru tako određenog generalnog cilja ovog projekta može se definirati i cilj ovog rada - procjena socioemocionalnog statusa djece predškolske dobi od strane roditelja i odgajatelja, te utvrđivanje razlika među njima.

Tako se mogu definirati i specifičniji, više određeni ciljevi:

- upoznavanje populacije predškolske djece, kroz evidentiranje smetnji i poremećaja u socioemocionalnom razvoju,

- upoznavanje roditelja kroz utvrđivanje latentnih struktura u prostoru socioemocionalnog statusa djece predškolske dobi,

U skladu s postavljenim ciljevima ovog rada, a uzevši u obzir moguće različitosti uvjeta (obiteljskih, kulturnih, odgojnih, ekonomskih i dr.) u kojima se odvija razvoj svakog pojedinog djeteta, a isto tako i različiti stupanj znanja, vještina, spremnosti, adekvatnosti,

kompetentnosti za odgojnu funkciju, kako roditelja djece, tako i njihovih odgajatelja može se pretpostaviti:

H1: u procjenjivanju socioemocionalnog statusa predškolske djece postojati će razlike u odnosu na procjenjivače roditelje i odgajatelje.

3. METODE RADA

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak djece u ovom radu čini 343 djece oba spola koja u vrijeme ispitivanja imaju 3-4 godine (jesen 1992) i polaznici su najmlađe vrtičke grupe u osam dječjih vrtića grada Zagreba, te jednog dječjeg vrtića grada Rijeke. Uzorak djece je određen po principu slučajnosti, a navedena djeca predškolske dobi sačinjavaju kontrolnu i eksperimentalnu grupu u okviru Integralne metode koja se u njima provodi.

Uzorak procjenjivača čine roditelji oba spola navedenog uzorka djece, njih 341, te njihovi odgajatelji u vrtićima, njih 74, a te će dvije grupe procjenjivati socioemocionalni status navedenog uzorka djece.

3.2. Uzorak varijabli

Za ispitivanje socioemocionalnog statusa djece predškolske dobi korišten je Upitnik o socioemocionalnom statusu djeteta koji je konstruiran za potrebe ovog znanstvenog projekta na Fakultetu za defektologiju. Navedeni upitnik sadrži 30 varijabli, a one pokrivaju područja: odnosa prema sebi, prema vršnjacima, prema odraslima - autoritetima, svojini, pravilima. Upitnik, istovremeno, otkriva poremećaje na socijalnom planu (verbalna i fizička agresivnost, laž, nametljivost, povučenost), emocionalnom (strah, plačljivost, plašljivost, ljubomora, depresija), te poremećaje u emocionalnom razvoju praćene neurotskim poremećajima (poremećaji eliminacije, ishrane, govora, spavanja, motorike, neobična ponašanja i stereotipne radnje, Koller-Trbović, 1993).

Upitnik su ispunjavali roditelji djece i njihovi odgajatelji.

Varijable u upitniku o socio-emocionalnom statusu formirane su tako da nude 4 moguća odgovora, pri čemu, u pravilu, prvi odgovor znači poptunu odsutnost određenog ponašanja ili poremećaja, što znači pozitivno usmjeren socioemocionalni razvoj djeteta, a četvrti odgovor predstavlja redovito ispoljavanje navedenog ponašanja ili poremećaja ili negativno usmjeren socio-emocionalni razvoj djeteta.

3.3. Metode obrade podataka

Rezultati koje su dali roditelji djece i njihovi odgajatelji biti će obrađeni programom za faktorsku analizu pod komponentnim modelom (PCOMPA).

Broj značajnih latentnih dimenzija bit će određen PB kriterijem. Značajne glavne komponente transformirane su u varimax poziciju, a kosa transformacija učinjena je orthoblique metodom.

Tako će biti ekstrahirani određeni broj faktora u prostoru od 30 varijabli socioemocionalnog razvoja djece a na osnovu kojih će se moći upoznati uzorak tj. djeca predškolske dobi kao i grupe procjenjivača.

Kako će navedeni uzorak djece (343) procjenjivati brojčano različite grupe procjenjivača; roditelja (341) i odgajatelja (74), s time da će svaki roditelj procjenjivati vlastito dijete, tj. njegov socioemocionalni status, dok će jedan odgajatelj procjenjivati od 20 do 30 djece (dakle, procjene su zavisne), slične

faktorske strukture za prostor socioemocionalnog statusa djece procjenjivanog od strane roditelja i odgajatelja, opravdalo bi korištenje ovih zavisnih podataka.

Prikupljeni podaci obrađeni su na Fakultetu za defektologiju, modifikacijom programa SDA (Štalec i Momirović, 1984).

4. REZULTATI RADA I INTERPRETACIJA

4.1. Faktorska analiza prostora socioemocionalnog statusa djece procjenjivanog od strane odgajatelja

U prostoru 30 varijabli socioemocionalnog statusa predškolske djece procjenjivanog od strane odgajatelja ekstrahirano je, uz primjenu kose orthoblique solucije tri orthoblique faktora (tablica 1).

Tablica 1 - Matrica karakterističnih korjenova

Varijable	Lambda	Postotak objašnjene varijance	Kumulativni postotak varijance
1.	6.44981	0.21499	0.21499
2.	6.24951	0.20832	0.42331
3.	1.63631	0.05454	0.47785

Ta tri ekstrahirana faktora, kao što se vidi u tablici 1, obuhvaćaju 47,7% ukupne varijance promatranih rezultata. Uvidom u matricu sklopa i strukture (tablice 2 i 3), te matricu korelacija među faktorima (tablica 4), u mogućnosti smo interpretirati sadržaj izoliranih faktora, te povezanost među njima.

Prvi ekstrahirani orthoblique faktor u prostoru socioemocionalnog statusa djece, a procjenjivan od njihovih odgajatelja čine slijedeće šifrirane varijable: PRIST (0.82), STIDL (0.76), DOMIN (0.75), OSAML (0.74), PASIV (-0.74), VESEL (0.73), NAMET (-0.64), RADOZ (0.64), VRSNJ (0.62) i PLASL (0.57).

Promotrimo li sadržaj i smjer navedenih varijabli uviđamo da se radi o djeci koja, budući su procjenjivana od odgajatelja, u vrtiću manifestiraju ova ponašanja: ne pristupaju

drugoj djeci, često su stidljiva i u podređenoj situaciji, tj. prepuštaju inicijativu drugima, sklona su osamljivanju, mirna su i pasivna, često potištena i zabrinuta, ne ispoljavaju radoznalost i često neprihvaćena od vršnjaka, koji ih izbjegavaju, bojažljiva su i plašljiva.

To su varijable koje "pokrivaju" prostor odnosa prema drugoj djeci, a prema svom usmjerenju označavaju neadekvatan odnos, tj. uglavnom negativno usmjeren. Kako prevladavaju ponašanja koja su karakteristična po svojoj "mirnoći", povučeniosti i stidljivosti, faktor možemo imenovati FAKTOROM NEDRUŠTVENOSTI DJETETA ILI FAKTOROM OSAMLJIVANJA, PASIVNOSTI I STIDLJIVOSTI.

Zamislimo li takvo dijete, vjerojatno ćemo vidjeti neko dijete koje se samo igra u kutu, neveselo i osamljeno. Takvo dijete u pravilu ne izaziva puno pažnje i brige ni kod

roditelja ni kod odgajatelja jer takvo dijete ne izaziva probleme. No, takvo ponašanje ukazuje na neodovarajući razvoj na socijalnom i emocionalnom planu. U osnovi takvog ponašanja obično je plašljivost, nesigurnost, strah od neuspjeha vezan uz ranija negativna iskustva, osjećaj manje vrijednosti, neželjenost (prema Koller-Trbović, 1994). Upravo ti elementi na kojima se bazira ovakvo ponašanje mogu govoriti o lošoj prognozi za ovu djecu ukoliko se takvo ponašanje fiksira, tj. ne obrati pažnja na takvu djecu.

Drugi orthoblique faktor u prostoru socioemocionalnog statusa djece procjenjivanog od odgajatelja čine slijedeće šifrirane varijable: UVAPO (0.79), SUKOB (0.73), UNIST (0.72), UVAZA (0.71), AGRES (0.70), KRITI (0.70), RASPO (0.66), ISKRE (0.61), SUOSJ (0.58), USTRA (0.54).

S obzirom na sadržaj i smjer navedenih varijabli može se utvrditi da se radi o djeci koja u igri i odnosu s drugom djecom ne uvažavaju potrebe i mišljenja drugih, dolaze u sukob s njima, odnose se rušilački i destruktivno prema igračkama i stvarima, često ne uvažavaju zahtjeve koje pred njih postavlja odgajatelj ili neka druga odrasla osoba, često su verbalno i fizički agresivna, ne prihvaćaju kritiku i prijekor, često su nepredvidljivog i nestabilnog raspoloženja, služe se neistinama i neiskrena su, neosjetljiva su na osjećaje i doživljaje drugih i neustrajna u započetim aktivnostima. Kao i prethodni, i ovaj faktor definira veći broj varijabli koje govore o negativno usmjerenom socijalnom i emocionalnom razvoju i to na način da obuhvaća ona ponašanja koja nazivamo agresivnima i destruktivnima pa taj faktor možemo nazvati **FAKTOROM AGRESIVNOSTI DJETETA I NEUVAŽAVANJA TUĐIH ZAHTJEVA I POTREBA**

Dakle, riječ je o neadekvatnom socijalnom razvoju tj. o težim poremećajima u ponašanju koje je relativno lako uočiti jer se, za razliku od prethodnog faktora, očituje kroz rušilački odnos prema drugima i prema okolini. Srž tog odnosa čini agresivnost. Veliki broj istraživača (Eron, 1987; Huesmann, 1987; Dodge, 1982; prema Žužul i sur. 1990) pokazuje da je agresivnost vrlo stabilna osobina ličnosti koja se po tome može uspoređivati s inteligencijom. Dvije su karakteristike agresivnosti kao bitne osobine ličnosti:

- njena stabilnost i kroz duge vremenske periode
- formira se u ranim fazama života.

Prema MacCoby (Žužul, 1990) ona se stabilizira negdje oko 4 godine života. Dakle, upravo u dobi koja je u ovom radu ispitivana. To pokazuje smjernicu za rad s ovom grupom djece kao i ovim oblicima ponašanja.

Nadalje, neka istraživanja pokazuju (Lefkowitz et al, 1977, prema Žužul, 1990) da se na temelju poznavanja agresivnosti u dječjoj dobi može s priličnom sigurnošću prognozirati i agresivnost u odrasloj dobi. To znači da ova saznanja govore u prilog dosta loše prognoze kad se radi o ovako opisanom ponašanju. No, to ujedno može biti i znak za kretanje u akciju jer poastoj iskustva (Kazdin, 1991, prema Koller-Trbović, 1994) koja govore o uspješnosti tretmana djece i obitelji s agresivnim ponašanjem kada se ono evidentira u predškolskoj i dječjoj dobi i, suprotno tome, o neuspješnosti resocijalizacije ako se agresivno ponašanje započinje "tretirati" u kasnijoj dobi (Mejovšek, 1983, prema Koller-Trbović, 1994).

Treći orthoblique faktor ekstrasiran u prostoru socioemocionalnog statusa djece procjenjivanog od odgajatelja definiraju slijedeće varijable: ODVAJ (0.61), POPRE (0.58), PLACL (0.56), RASPO (0.53), UVRED (0.50), DRPRO (0.46), POELI (0.45), OSAML (0.45), VESEL (0.43), PLASL (0.43).

Struktura ovog faktora upućuje na djecu koja teško doživljavaju odvajanje od bližnjih, npr. dolazak u vrtić, ispoljavaju poremećaje prehrane (pretjerani ili preslabi apetit, povraćanje), kao i poremećaje eliminacije, a i druge probleme (kao npr. tikove, masturbaciju, čupkanje kose, grizenje noktiju), češće su plačljiva, nestabilnog i nepredvidljivog raspoloženja, pretjerano osjetljiva i uvredljiva, sklona osamljivanju i izoliranju i kada mogu biti u društvu, češće su potištena i zabrinuta, te plašljiva i bojažljiva i kada nemaju za to povoda. Ta ponašanja ova djeca ispoljavaju u vrtiću budući su ih ovako percipirali odgajatelji.

Da bi upotpunili sliku ovog faktora navesti ćemo varijable koje postižu statističku značajnost, ali ne doprinose maksimalno definiranju ovog faktora, a opisuju djecu koja još pri tome ispoljuju poremećaje govora (PROGO, 0.36), nikada ne pristupaju prva drugoj djeci (PRIST, 0.35), češće ne suosjećaju s drugom djecom (SUOSJ, 0.36), ljubomorna su (LJUBO, 0.33), pretjerano osjetljiva na kritiku (KRITI, 0.33) i neprihvaćena od vršnjaka (VRSNJ, 0.36).

Upravo zbog problema odvajanja od bližnjih, a varijabla koja to opisuje najviše doprinosi strukturiranju ovog faktora, te zbog postojanja nekih ponašanja na fizičkom planu (neurotski poremećaji), a to su poremećaji prehrane, govora, eliminacije, neki drugi problemi kao npr. tikovi, masturbacija, čupkanje kose i sl., te nedruženja s drugom djecom i pretjerane plašljivosti ovaj bi se faktor mogao imenovati **FAKTOROM OTEŽANOG PRILAGOĐAVANJA DJETETA VRTIČKOJ SITUACIJI UZ ISPOLJAVANJE EMO-**

CIONALNIH POREMEĆAJA PRAĆENIH NEUROTSKIM POREMEĆAJIMA.

Naime, odgovajatelji su percipirali socioemocionalni status djece koja su netom uključena u vrtičku sredinu. O problemu adaptacije bilo je dosta riječi; o tome kako ono može potrajati od 1 do 6 mjeseci; u kojem se mogu ispoljavati upravo neka od ovdje opisanih ponašanja. U tom slučaju ovakva situacija ne bi trebala izazivati brigu, no ukoliko se ta ponašanja očituju i nakon adaptacionog perioda znači da su rezultat nekih drugih čimbenika.

Prema Gajer-Piacun(1985) poremećaji prehrane, sna, sisanje prsta, čupkanje kose, grickanje noktiju, tikovi, mucanje, žmirkanje, samoozljeđivanje, ritmičko ljuljanje glave, tijela i dr. ubrajaju se u patološko funkcioniranje djeteta. Za većinu od tih ponašanja karakteristično je da se javljaju u pojedinoj razvojnoj fazi kao prolazna pojava i tada su to uobičajena pa čak i poželjna ponašanja. No, ako se zadrže nakon određene razvojne faze i ako su učestala mogu biti odraz nedostatka emocija, nesigurnosti, anksioznosti.

Nadalje, radi se o ponašanjima koja djeca ispoljavaju u vrtičkoj sredini, a usporedbom s percepcijom od strane roditelja može se utvrditi radi li se i o manifestaciji takvog ponašanja i u kućnoj sredini. Ukoliko je odgovor negativan, to daje još jednu smjernicu u pravcu razmišljanja o tim ponašanjima kao rezultatu adaptacionog perioda.

U tablici 4 mogu se vidjeti kakve su korelacije među ekstrahiranim faktorima, a one govore o nižim pozitivnim korelacijama između prvog i trećeg faktora (0.32) te drugog i trećeg faktora (0.33). Čini se da je veza između prvog faktora, faktora nedruštvenosti djeteta i trećeg, faktora otežanog prilagođavanja djeteta vrtičkoj sredini, dosta logična, naime, u osnovi oba faktora nalaze se slične manifestacije ponašanja, a to su osamljivanje, plašljivost, nepredvidljivo i nestabilno raspoloženje djeteta. Dijelom te varijable sačinjavaju i drugi faktor, faktor agresivnosti djeteta, a kako su sva tri izolirana faktora iz područja neadekvatnog socioemocionalnog razvoja djece, to može biti objašnjenje tog stupnja povezanosti među faktorima.

Tablica 2 - Matrica sklopa-koso latentno rješenje

	OBQ1	OBQ2	OBQ3
POPRES	0.040	-0.177	0.630
POELI	-0.022	0.048	0.449
PROGO	-0.119	0.033	0.361
DRPRO	-0.175	0.015	0.513
UVAZA	-0.168	0.728	-0.040
UVAPO	-0.011	0.770	0.059
RASPO	0.173	0.585	0.277
USTRA	0.425	0.681	-0.314
DOMIN	0.782	-0.212	-0.121
OSALM	0.687	0.080	0.207
PRIST	0.814	0.123	0.049
SUKOB	-0.324	0.731	-0.040
VEAGR	-0.362	0.625	0.058
AGRES	-0.171	0.655	0.109
SUOSJ	0.315	0.586	0.060
ODVAJ	0.304	-0.109	0.555
VESEL	0.701	0.221	0.136
UNIST	-0.135	0.748	-0.099
STIDL	0.720	-0.164	0.108
NAMET	-0.700	0.217	0.205
PASIV	-0.708	0.269	-0.047
PLACL	0.211	0.043	0.480
PLASL	0.452	-0.169	0.343
UVRED	-0.064	0.231	0.446
LJUBO	-0.182	0.159	0.340
ISKRE	0.001	0.616	-0.012
RADOZ	0.785	0.414	-0.346
KRITI	0.127	0.684	0.069
INTPO	0.489	-0.139	-0.131
VRSNJ	0.652	0.438	-0.000

Tablica 3 - Matrica strukture - koso latentno rješenje

	OBQ1	OBQ2	OBQ3
POPPE	0.257	0.033	0.584
POELI	0.121	0.201	0.458
PROGO	0.096	0.156	0.366
DRPRO	-0.009	0.199	0.461
UVAZA	-0.126	0.719	0.184
UVAPO	-0.039	0.791	0.315
RASPO	0.227	0.668	0.531
USTRA	0.281	0.549	0.055
DOMIN	0.755	-0.301	0.062
OSALM	0.749	0.108	0.458
PRIST	0.823	0.090	0.356
SUKOB	-0.382	0.738	0.102
VEAGR	-0.381	0.667	0.151
AGRES	-0.175	0.703	0.275
SUOSJ	0.298	0.587	0.360
ODVAJ	0.492	0.059	0.617
VESEL	0.731	0.224	0.439
UNIST	-0.214	0.723	0.109
STIDL	0.765	-0.172	0.288
NAMET	-0.646	0.329	0.050
PASIV	-0.740	0.297	-0.187
PLACL	0.364	0.192	0.563
PLASL	0.574	-0.081	0.434
UVRED	0.067	0.385	0.503
LJUBO	-0.081	0.285	0.334
ISKRE	-0.041	0.612	0.196
RADOZ	0.647	0.249	0.050
KRITI	0.107	0.700	0.342
INTPO	0.455	-0.213	-0.018
VRSNJ	0.625	0.397	0.360

Tablica 4 - Matrica korelacija

	OBQ1	OBQ2	OBQ3
OBQ1	1.000	-0.062	0.326
OBQ2		1.000	0.337
OBQ3			1.000

4.2. Faktorska analiza prostora socioemocionalnog statusa djece procjenjivanog od strane roditelja

Pogledajmo sada kako su taj isti prostor 30 varijabli socioemocionalnog statusa djece percipirali, a zatim i procjenjivali roditelji.

Istom metodom, metodom komponentne analize, ekstrahirano je u tom prostoru 3 orthoblique faktora.

Tablica 5 - Matrica karakterističnih korjenova

Varijable	Lambda	Postotak objašnjene varijance	Kumulativni postotak varijance
1.	4.82597	0.16087	0.16087
2.	3.36142	0.11205	0.27291
3.	1.46773	0.04892	0.32184

Tablica 5 pokazuje da te tri izolirane glavne komponente iscrpljuju oko 32% zajedničke varijance sistema varijabli.

Tablice 6 i 7, tj. matrice sklopa i strukture govore o sadržaju varijabli koje najviše sudjeluju u definiranju svakog pojedinog faktora, a tablica 8 kakve su povezanosti između navedenih faktora.

Prvi orthoblique faktor u prostoru socioemocionalnog statusa djece percipiranog od strane roditelja definiran je s 7 varijabli: AGRES (0.67), UVAZA (0.64), SUKOB (0.59), VEAGR (0.57), UVAPO (0.55), LJUBO (0.54) i UNIST (0.53).

Sadržaj tih varijabli kao i njihov smjer govori o djeci koja su u kontaktu s odraslima verbalno i fizički agresivna, ne uvažavaju zahtjeve roditelja ili odraslih, dolaze u sukob s drugom djecom, u kontaktu s njima su i verbalno agresivna (svađaju, se, viču, psuju), često ne uvažavaju potrebe i mišljenja drugih, pretjerano su ljubomorna i destruktivna prema okolini, stvarima i igračkama. Prema tim izoliranim varijablama i njihovom sadržaju ovaj se faktor može nazvati **FAKTOROM AGRESIVNOSTI DJETETA I NEUVAŽAVANJA TUĐIH ZAHTJEVA I POTREBA**.

Dakle radi se o poremećajima na socijalnom, a dijelom i emocionalnom planu, tj. neadekvatnom socio i emocionalnom razvoju.

Po svojoj strukturi ovaj je faktor vrlo sličan drugom orthoblique faktoru ekstrahiranom u prostoru odgajateljske procjene socioemocionalnog statusa djeteta.

To znači da su odgajatelji i roditelji vrlo slično procijenili onu grupu djece, tj. ona ponašanja koja su ovdje dobila zajednički nazivnik, a to je faktor agresivnosti djeteta i neuvažavanja tuđih zahtjeva i potreba.

Drugi orthoblique faktor ekstrahirani u prostoru socioemocionalnog statusa djece procjenjivanog od strane roditelja čine slijedeće varijable: STIDL (-0.69), ODVAJ (-0.64), PRIST (-0.63), PLASL (-0.56), VESEL (-0.55), OSAML (-0.50).

Iz sadržaja i smjera navedenih varijabli

vidi se da se radi o ponašanjima koja upućuju na djecu koja nisu stidljiva, nemaju problema odvajanja od bližnjih, sama pristupaju drugoj djeci, u pravilu ne pokazuju strah, uglavnom su vedrog veselog raspoloženja, bezbrižna i spontana, koja u pravilu teže društvu djece i nisu sklona osamljivanju.

Varijable koje dopunjuju ovaj faktor iako ne postižu maksimalne vrijednosti, a statistički su značajne i pomažu u opisu ponašanja ove djece, te govore da su ta djeca stabilnog i predvidljivog raspoloženja (RASPO, -0.45), koja u odnosu s drugom djecom vole biti u centru pažnje, dominirati, tj. nisu u podređenoj poziciji (DOMIN, -0.45), te nisu plačljiva bez povoda (PLACL, -0.45).

Okako sadržajno strukturiran faktor govori o visokoj razini socijalne zrelosti i pozitivnom emocionalnom razvoju. Poremećaji u socijalnom razvoju nemaju značajne projekcije na ovaj faktor. Iz toga možemo ovaj faktor imenovati **FAKTOROM STABILNOG SOCIOEMOCIONALNOG RAZVOJA DJETETA**.

Dakle, radi se o djeci koja su socijalizirana u skladu s razvojnim stupnjem na kojem se nalaze.

Čini se da struktura ovog faktora na zahtjeva posebno objašnjenje. Naime, radi se o djeci kod koje roditelji ne uočavaju poremećaje u ponašanju i razvoju, već komunikativnost, vedro raspoloženje, nepostojanje problema odvajanja od odraslih, kao i odsutstvo pretjerane plačljivosti, plašljivosti i stidljivosti. Usporedimo li strukturu ovog faktora sa strukturom prvog ekstrahiranog orthoblique faktora u prostoru socioemocionalnog statusa djece percipiranog od strane odgajatelja, a to je faktor osamljivanja, pasivnosti i stidljivosti, uočiti će se da u definiranju oba faktora sudjeluju gotovo iste varijable. Bitna je razlika u predznaku; naime, kod odgajateljeve percepcije radi se o takvom usmjerenju koje govori o prisustvu navedenog poremećaja dok je kod roditelja situacija obrnuta - smjer varijabli upućuje na odsutstvo navedenog poremećaja. Dakle, radi se o manifestaciji istog ponašanja, odnosno, odgajatelji to ponašanje primjećuju, a roditelji ne.

Treći orthoblique faktor ekstrahiran u području socioemocionalnog statusa djece procjenjivanog od strane roditelja najviše čine slijedeće varijable: RADOZ(-0.63), VRSNJ (-0.57), ODVAJ (-0.54), DOMIN (-0.53), PASIV (0.51), STIDL (-0.47), PRIST (-0.45), OSAML -0.44).

Uzimajući u obzir sadržaj navedenih varijabli kao i njihov smjer može se uočiti da se radi o djeci koja su spremna na nova iskustva, omiljena u društvu vršnjaka, a oni se vole igrati s njima, koja nemaju problema odvajanja od bližnjih, vole dominirati i biti u centru pažnje, često su aktivna, u pravilu nisu stidljiva i sama pristupaju drugoj djeci.

Varijable koje manje doprinose ovom faktoru, ali su statistički značajne, još zaokružuju opis ove djece pa su to istovremeno i djeca koja znaju ispoljiti svoje interese i potrebe (INTPO,-0.39), suosjećaju s drugima (SUOSJ,-0.37), ustrajna u započetim aktivnostima (USTRA,-0.37), nisu plašljiva bez

povoda (PLASL,-0.34) i stabilnog su i predvidljivog raspoloženja (RASPO,-0.33). Kao i u prethodnom faktoru i ovdje je izoliran značajan broj varijabli koje govore o visokom stupnju socijalnog razvoja za ovu kronološku dob. Najveći broj varijabli koji doprinosi definiranju ovog faktora ujedno definira i prethodni. Stoga se ovaj faktor može imenovati FAKTOROM SOCIJALIZIRANOSTI ILI DRUŠTVENOSTI DJETETA.

U tablici 8 mogu se vidjeti povezanosti među faktorima, relativno visoka pozitivna veza između drugog i trećeg faktora (0.47), što se čini logičnim jer su u osnovi oba faktora izolirane varijable koje govore o adekvatnom socijalnom i emocionalnom razvoju. Prvi i drugi, te prvi i treći faktor nalaze se u negativnim niskim korelacijama (-0.17) i (-0.12), što se opet čini logičnim jer prvi je faktor neadekvatnog socijalnog razvoja i ima negativne korelacije s pozitivnim socioemocionalnim razvojem.

Tablica 6 - matrica sklopa - koso latentno rješenje

	OBQ1	OBQ2	OBQ3
POPPE	-0.037	-0.521	0.254
POELI	0.096	-0.584	0.447
PROGO	0.119	-0.299	0.070
DRPRO	0.252	-0.189	0.273
UVAZA	0.640	-0.185	0.234
UVAPO	0.540	-0.071	0.150
RASPO	0.405	-0.320	-0.131
USTRA	0.322	0.088	-0.381
DOMIN	-0.210	-0.291	-0.426
OSALM	-0.045	-0.388	-0.272
PRIST	-0.138	-0.555	-0.211
SUKOB	0.615	0.213	-0.128
VEAGR	0.583	0.273	-0.303
AGRES	0.670	-0.062	0.033
SUOSJ	0.274	0.046	-0.360
ODVAJ	0.069	-0.750	0.256
VESEL	0.085	-0.364	-0.365
UNIST	0.555	0.085	0.019
STIDL	-0.116	-0.622	-0.198
NAMET	0.465	0.303	0.133
PASIV	0.353	0.157	0.484
PLACL	0.272	-0.334	-0.050
PLASL	0.013	-0.517	-0.094
UVRED	0.346	-0.209	-0.044
LJUBO	0.526	-0.174	0.104
ISKRE	0.403	-0.008	-0.211
RADOZ	-0.103	-0.045	-0.623
KRITI	0.478	-0.015	-0.059
INTPO	0.068	-0.027	-0.378
VRSNJ	0.172	-0.009	-0.546

Tablica 7 - matrica strukture - koso latentno rješenje

	OBQ1	OBQ2	OBQ3
POPRES	0.023	-0.395	0.012
POELI	0.143	-0.389	0.160
PROGO	0.162	-0.286	-0.085
DRPRO	0.252	-0.103	0.154
UVAZA	0.643	-0.185	0.069
UVAPO	0.551	-0.157	-0.084
RASPO	0.476	-0.452	-0.331
USTRA	0.353	-0.148	-0.378
DOMIN	-0.109	-0.456	-0.538
OSALM	0.055	-0.508	-0.449
PRIST	-0.017	-0.630	-0.456
SUKOB	0.594	0.046	-0.101
VEAGR	0.573	0.030	-0.245
AGRES	0.677	-0.163	-0.078
SUOSJ	0.309	-0.171	-0.371
ODVAJ	0.168	-0.641	-0.106
VESEL	0.192	-0.551	-0.547
UNIST	0.538	-0.002	-0.008
STIDL	0.015	-0.695	-0.477
NAMET	0.397	0.285	0.220
PASIV	0.267	0.325	0.516
PLACL	0.336	-0.405	-0.241
PLASL	0.113	-0.564	-0.340
UVRED	0.388	-0.290	-0.185
LJUBO	0.543	-0.216	-0.042
ISKRE	0.430	-0.177	-0.263
RADOZ	-0.020	-0.321	-0.632
KRITI	0.488	-0.125	-0.124
INTPO	0.118	-0.217	-0.399
VRSNJ	0.240	-0.296	-0.571

Tablica 8 - Matrica korelacija

	OBQ1	OBQ2	OBQ3
OBQ1	1.000	-0.172	-0.121
OBQ2		1.000	0.472
OBQ3			1.000

5. ZAKLJUČAK

Hipotezu H1 koja pretpostavlja postojanje značajnih razlika u percipiranju i procjenjivanju socioemocionalnog statusa djece od strane roditelja i odgajatelja, moguće je prihvatiti jer su primjenom faktorske analize utvrđene latentne strukture u prostoru socioemocionalnog statusa predškolske djece procjenjivanog od roditelja i odgajatelja; u prostoru socioemocionalnog statusa djece percipiranog i procjenjivanog od strane roditelja utvrđena su 3 faktora; jedan negativno, a dva

pozitivno usmjerenog socioemocionalnog statusa djeteta;

1. FAKTOR AGRESIVNOSTI DJETETA I NEUVAŽAVANJA TUĐIH ZAHTJEVA I POTREBA,

2. FAKTOR STABILNOG SOCIOEMOCIONALNOG RAZVOJA DJETETA,

3. FAKTOR SOCIJALIZIRANOSTI ILI DRUŠTVENOSTI DJETETA;

U prostoru socioemocionalnog statusa djece percipiranog i procjenjivanog od strane odgajatelja utvrđena su također tri faktora, sva

tri neadekvatnog socioemocionalnog razvoja;

1. FAKTOR NEDRUŠTVENOSTI DJETETA ILI OSAMLJIVANJA, PASIVNOSTI I STIDLJIVOSTI,

2. FAKTOR AGRESIVNOSTI DJETETA I NEUVAŽAVANJA TUĐIH ZAHTJEVA I POTREBA,

3. FAKTOR OTEŽANOG PRILAGOĐAVANJA DJETETA VRTIČKOJ SITUACIJI UZ ISPOLJAVANJE EMOCIONALNIH POREMEĆAJA PRAĆENIH NEUROTSKIM POREMEĆAJIMA.

Ako obratimo pažnju na prostor latentnih struktura socioemocionalnog statusa djece, kako ga percipiraju roditelji i odgajatelji, uočiti ćemo da su razlike dosta velike, ali jedan je faktor zajednički obim promatranim prostorima, i kod roditeljske i kod odgajateljske procjene, a to je Faktor agresivnosti djeteta i neuvažavanja tuđih zahtjeva i potreba. Moramo naglasiti kako uočavanje poremećaja tj. agresivnosti djeteta, od obje grupe procjenjivača daje smjernicu za razmišljanje, a tako i djelovanje. Naime, krenemo li od spoznaje da je agresivnost dimenzija koja je vrlo stalna, po tome gotovo slična inteligenciji (prema Žužul, 1990), a koja se formira u vrlo ranoj životnoj dobi, negdje oko 4. godine života, onda je utvrđivanje ove latentne strukture, u oba promatrana prostora, potvrda ove teoretske spoznaje i ujedno putokaz za usmjeravanje preventivnih i odgojnih aktivnosti.

Koje su mogućnosti primjene dobivenih rezultata u praksi ?

Već je poznata spoznaja o usmjeravanju pažnje kriminoloških istraživanja na sve nižu kronološku dob, upravo zbog osjetljivosti djece u tom, predškolskom, razdoblju života, zbog činjenice da je to vrijeme kada se formiraju stavovi i vrijednosti, a koji nas potiču na ponašanje i na kraju, zbog činjenice da se neka od te djece susreću ponovno i to kao počinitelji krivičnih djela.

Socioemocionalni status kao stupanj socijalne i emocionalne zrelosti, odnosno takvih oblika socijalnih ponašanja i emocionalnih reagiranja koji su poželjni i prikladni određenoj dobi, u ovom radu kriterij je za procjenjivanje odstupanja i poremećaja u razvoju i ponašanju

predškolske djece. Procjenjivači su roditelji i odgajatelji djece u predškolskim ustanovama, dakle oni koji s promatranom djecom najviše borave i najbolje ih poznaju, a socioemocionalni status procjenjuju na temelju vlastite percepcije prisustva poremećaja u socioemocionalnom razvoju. Percepcija je psihički proces kojim se spoznaje objektivna realnost, ali na taj način spoznavanja utječu brojni faktori pa dolazi do selekcije podražaja koji se percipiraju, naime lakše se percipiraju poznatiji i oni sadržaji koji su u skladu s našim znanjem. I emotivna usmjerenost također je bitna kod procesa percipiranja. a pretpostaviti ćemo da je ona, kao i drugi faktori percipiranja, bila prisutna u ovom ispitivanju, a naročito u onom dijelu percipiranja gdje su roditelji procjenjivali vlastito dijete. Dakle, može se ustvrditi s velikom vjerojatnošću da je među procjenjivačima bilo o onih roditelja i odgajatelja koji nisu percipirali odstupanja u razvoju i ponašanju djeteta iako su oni možda objektivno i postojali.

Uzmemo li u obzir te spoznaje o percepciji kao i tvrdnju da je u podlozi našeg ponašanja ono što percipiramo, tj. da se ponašamo u odnosu na percipirane sadržaje, zapitati ćemo se kakvo je ponašanje tih roditelja i odgajatelja prema djetetu ako oni ne percipiraju odstupanja ili poremećaje u socioemocionalnom razvoju djeteta. Teško se može očekivati usmjeravanje aktivnosti ka rješavanju nekog poremećaja u socioemocionalnom razvoju djeteta ako prethodno taj problem nije uopće percipiran.

To istovremeno daje mogućnosti za kreiranje rada s roditeljima i odgajateljima na organiziranju preventivnih aktivnosti. Jer, percepcija se uči. Usmjeri li se pažnja na učenje prepoznavanja takvih ponašanja koja predstavljaju pa i najlakše oblike odstupanja u razvoju djeteta, vjerojatnije je da će se to ponašanje moći promijeniti nego li ako se ono uoči tek u školskoj dobi.

Doprinos ovog rada je, ne s namjerom da to bude neskromno rečeno, u upoznavanju i usmjeravanju pažnje na populaciju djece predškolske dobi, koja je znatno manje bila predmet interesa ovakvih i sličnih dosadašnjih istraživanja, a upravo zbog spomenute spoznaje o važnosti uvođenja preventivnih aktivnosti već i u predškolske ustanove.

6. LITERATURA

1. Andrilović, V. i M. Čudina (1984): Osnove opće i razvojne psihologije. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, OOUR Pedagogijske znanosti, Zagreb.

2. Bandura, A.(1982): Uloga procesa učenja po modelu u razvoju ličnosti. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva,Beograd.
3. Bašić, J., A.Žižak (1982): Teorijske postavke integralne metode u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima.Defektologija,Zagreb,28,1-2,197-213.
4. Bašić, J. (1993): Kompetencija roditelja za roditeljsku ulogu i socioemocionalni status predškolskog djeteta. Kriminologija i socijalna integracija, Zagreb, 1,1,89-95.
5. Bašić,J., N. Koller -Trbović, A. Žižak(1993): Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima. Alinea, Zagreb.
6. Cavor - Mavrin, Lj., A.Urli (1987): Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi. U: Oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji na području grada Zagreba (rezultati obrade podataka preliminarne ankete). fakultet za defektologiju, Zagreb.
7. Dobrenić, T. i N. Kovačević (1978): O nekim osobinama ličnosti odgajatelja. Istraživanja na području defektologije. Fakultet za defektologiju, Zagreb.
8. Furlan,I. (1983): Čovjekov psihički razvoj. Školska knjiga, Zagreb.
9. Gajer-Piacun,Đ.(1978): Funkcija roditelja u suvremenom društvu. Defektologija, Zagreb, 1 -2,66-71.
11. Hrnjica, S. (1981): Opća psihologija s psihologijom ličnosti. Naučna knjižara, Beograd.
12. Hrnjica, S. (1982): Zrelost ličnosti. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
13. Janković, J. i S. Maroević (1991): Poremećaji djece predškolske dobi u percepciji roditelja i odgajatelja. Primijenjena psihologija,1-2,33-41.
14. Kapor-Stanulović, N.(1985): Psihologija roditeljstva, Nolit, Beograd.
15. Koller-Trbović, N. (1991): Razvoj i poremećaji u ponašanju djece predškolske dobi.U: Studijski projekt "Evaluacija integralne metode u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima". Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu (interni materijal).
16. Koller-Trbović, N. (1993): Relacije socioemocionalnog statusa predškolske djece i njihovih obiteljskih prilika. Kriminologija i socijalna integracija. Zagreb,1-1, 97-107.
17. Koller-Trbović, N. (1994): Povezanost poremećaja u ponašanju predškolske djece i njihovih obiteljskih prilika (disertacija). Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
18. Maroević, S. i J. Janković (1991): Procjena oblika ponašanja djece predškolske dobi u vrtićkoj i obiteljskoj sredini. Primijenjena psihologija, 1-2,27-33.
19. Nielsen, R.F.(1982): Od egocentričnog k socijaliziranom. Proces socijalizacije kod dece, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd,15-37.
20. Peteh,M.(1991): Psihičko zdravlje predškolskog djeteta. Radničke novine,Zagreb.
21. Petz,B. (1992): Psihologijski rječnik. Prosvjeta, Zagreb.
22. Špoljar, K.(1988): Analiza interakcije odgajatelj - dijete u svrhu podizanja kvalitete odgojno -obrazovnog rada u dječjim vrtićima,Predškolsko dete, Beograd, 1-2,53-74.
23. Žužul, M.(1990): Skala za procjenu dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja, Primijenjena psihologija, Zagreb, 11,77-86.

THE SPECIFICITY OF ASSESSING THE SOCIO-EMOTIONAL STATUS OF PRE-SCHOOL AGE CHILDREN BY THEIR PARENTS AND EDUCATORS: A CONTRIBUTION TO PREVENTION OF BEHAVIOR DISTURBANCES

Summary

Socio-emotional status as a level of social and emotional maturity, i.e. as a level of such forms of social behavior and typical ways of emotional reactions which are desirable and appropriate for a certain person, has been used in this paper as an indicator of absence or presence of disturbances in behavior of pre-school children.

Aiming to establish the differences in assessment of socio-emotional status of pre-school age children by their parents and educators, we examined a sample of 343 subjects, children of both sexes, aged 3 to 4, pupils of eight pre-schools institutions in Zagreb and one in Rijeka; they form the experimental and control groups in the framework of Integral method applied to them.

The estimators consisted of two groups: parents of both sexes, 341 of them, and kindergarten educators, 74 of them.

We applied the Questionnaire of socio-economical status, constructed for this research project in the Faculty for Defectology, which contains 30 variables covering areas of relations to oneself, to other children of the same age, to the adults, to property, and to rules, and this way detects disturbances in social and emotional development.

The results are elaborated by the factor analysis program under component model (PCOMPA). By factorization the space of socio-emotional status of children, estimated by their parents, the three factors have been established:

- FACTOR OF CHILD'S AGGRESSION AND IGNORING OTHERS' DEMANDS AND NEEDS

The contents of the variables which make up this factor — and their orientation, too — describes verbally and physically aggressive children in contacts with parents; they ignore their parents' or other adults' demands, engage in conflicts with other children and are verbally aggressive in contacts with other children (they quarrel, shout and swear), they often ignore the needs and demands of others, and they are jealous and destructive to their environment, their things and toys.

- FACTOR OF CHILD'S STABLE SOCIO-EMOTIONAL DEVELOPMENT

These children are socialized in accordance with developmental stage they are in.

It seems that the structure of this factor does not require special explanation. Namely, these are children by whom their parents do not notice any disturbances in behavior or development, but communicability, cheerful disposition, lack of problems regarding separation from adults, lack of plaintiveness, timidity and shyness. If we compare the structure of this factor with the structure of the first extracted orthoblique factor in the space of socio-emotional status of children, perceived by their parents, and that is the factor of loneliness, passivity and shyness, we will notice that the variables which define both factors are almost the same. What is essential is the difference in sign; namely, in educators' perception it is such an orientation which reveals the presence of above mentioned disturbance, while in parents' perception the situation is reverse — the orientation of variables points to the absence of above mentioned disturbance.

- FACTOR OF CHILD'S GOOD SOCIABILITY OR GREGARIOUSNESS

Considering the contents and orientation of mentioned variables, one may notice that children we are dealing with are ready for new experiences, they are popular and like to play with other children, they do not have any problems with separation from their families, they like to dominate and to be in the focus of attention, they are very active, generally are not shy and approach other children by themselves.

In the space of socio-economical status, perceived by educators, the following factors are obtained:

- FACTOR OF CHILD'S UNSOCIABILITY OR THE FACTOR OF LONELINESS, PASSIVITY AND SHYNESS

If we observe the contents and orientation of mentioned variables, we see that these children, being estimated by their educators, manifest this behavior in kindergarten: they do not approach other children, they are often shy and in submissive situations, i.e. they let others lead, they are prone to be alone, they are calm and passive, often depressed and worried, they do not show curiosity and often are not accepted by other children of same age who avoid them, and they are timid and bashful.

- FACTOR OF CHILD'S AGGRESSION AND IGNORING OTHERS' DEMANDS AND NEEDS

Considering the contents and orientation of mentioned variables, we could ascertain that these children ignore the needs and opinions of others in play and in relations with other children, they engage in conflicts with them, they destructively use toys and other things, they often do not comply to demands of their educators or other adults, they are often verbally and physically aggressive, they do not accept criticism and reproach, they often change moods in an unpredictable and unstable way, they use lies and are insincere, they are insensitive to feelings and do not persevere to finish actions they have initiated.

- FACTOR OF CHILD'S DIFFICULT ADJUSTMENT TO KINDERGARTEN SITUATION WITH SHOWING EMOTIONAL DISTURBANCES FOLLOWED BY NEUROTIC BEHAVIOR

The structure of this factor points to children who have a hard time in separation from their parents, for instance, in coming to kindergarten; they are prone to disturbances in appetite (eating too much or too little, vomiting), and disturbances in elimination processes, and other problems as well (for instance, twitches, masturbation, hair-picking, nails-biting), they cry more often, they change moods in an unpredictable and unstable way, they tend to be alone and isolate themselves even when they can be in company, they are more often depressed and worried, and timid and apprehensive even when they have no reason to be.

The obtained results confirm the thesis that parents and educators differ in perceiving the disturbances in socio-emotional development of pre-school children. This offers possibilities to create preventive activities with parents and educators, aiming to learning to recognize the aberrations and disturbances in child's socio-emotional development.

Key words: socio-emotional status of pre-school children, parents, educator